

پیشوندهای فعلی در زبان سمنانی

(این نوشته، خلاصه‌ای است (با کمی پرداخت و اصلاح) از مقاله "پیشوندهای فعلی در زبان سمنانی" که در "اولین همایش بین‌المللی گویش‌های مناطق کویری ایران" در آذرماه 1389 در دانشگاه سمنان ارائه دادم و در کتاب سه جلدی مجموعه مقالات این همایش نیز در دسترس علاقه‌مندان است).

پیشوندهای فعلی با اضافه شدن به بن اصلی فعل، معنای آن را تغییر می‌دهند. وجود این پیشوندها در یک زبان، باعث می‌شود که زبان، توان تولید واژه‌های جدید را داشته باشد¹.

در زبان فارسی، پیشوندهایی نظیر فرا، باز، بر، ور، در، پس و ... از پیشوندهای آشنا هستند که در فراگرفتن، بازگشتن، برخاستن، برگشتن، ور رفتن، درافتادن و ... به کار رفته اند.

این پیشوندها در واقع خودشان واژه‌هایی بوده‌اند که طی زمان و به مرور کوتاه شده و تغییر شکل داده اند و از شکل اصلی (معمولا قید) دور شده‌اند، طوری که شاید امروز به تنهایی معنی خاصی نداشته باشند.

در زبان سمنانی، تقریبا تمامی افعال، دارای پیشوند فعلی هستند. در زیر این پیشوندها را معرفی می‌کنیم:

"ب": به صورت‌های زیر:

بَ (بَشَشْتِیْن - شَسْتِن) بَ (پِرُوْتِیْن - فِرُوخْتِن) بَ (بُخْتِیْن - خُفْتِن)
بو (بوکُوْتِیْن - کُوْفْتِن) بی (بیاردِیْن - آوَرْدِن) و با (باْتِیْن - گُفْتِن)*

*باْتِیْن در واقع ب + واْتِیْن است که به مرور زمان به این شکل درآمده؛ و دلیل آن هم این است که در حالت نفی و نهی که "ن" جای پیشوند فعلی "ب" را می‌گیرد، این مصدر تبدیل می‌شود به "نِواْتِیْن: ن + واْتِیْن"

"دو": این پیشوند معمولا "دَقْتِ عملکرد معنای اصلی فعل را بیشتر می‌کند". به مثال‌های زیر دقت کنید:

از بن مصدر ریْتِیْن به معنای ریختن:

پِرِیْتِیْن (ریختن به معنای کلی) --- دورِیْتِیْن (ریختن چیزی داخل چیزی دیگر، مثل چای در استکان)
بِدوْتِیْن (دوختن به معنای کلی) --- دودوْتِیْن (دوختن دکمه به پیراهن، دوختن چیزی روی یک تکه پارچه)

چند مصدر با پیشوند "دو":

دوونْدِیْن (انداختن چیزی داخل چیزی دیگر، مثل سنگ در چاه، قند در استکان)

دوختِیْن (غوته‌ور شدن داخل آب)

¹ هرچند در زبان سمنانی این پیشوندها عملا در ساخت مصادر و افعال جدید استفاده نمی‌شود؛ شاید به واسطه این که این زبان متأسفانه در مرحله انقراض قرار گرفته، کاربرد آن حتی در محل زندگی‌اش کم شده، نه تنها این پیشوندها به پیشوندهای غیرفعال تبدیل شده‌اند بلکه نوزایی کلمات دیگر تقریبا در زبان سمنانی به حداقل رسیده است. در مقاله‌ای مجزا به آن خواهیم پرداخت.

"هی": معادل و هم‌ریشه "فرو" فارسی است و غالباً معنی "به سمت پایین" و بعضاً "با فشار" را به فعل اضافه می‌کند. برتین (ریختن به معنای کلی) -- هی ریتین (چیزی را روی زمین ریختن و به حال خود رها کردن) بگیتین (گرفتن به معنای کلی) -- هی گیتین (فشردن، محکم گرفتن)

چند مصدر با پیشوند "هی":

هی شین (فرو رفتن)

هی وندی (انداختن چیزی/چیزهایی در جایی یا روی زمین، بدون هدف)

هی شندی (تکان دادن فرش و پارچه تا گرد و خاک و چیزهایی که روی آن است پایین بریزد)

"ها": معادل و هم‌ریشه "فرا" فارسی است و گاهی اوقات معنی "به سمت بالا و نزدیک" را به فعل اضافه می‌کند: بگیتین (گرفتن به معنای کلی) -- هاگیتین (فراگرفتن، بستن و پیش کردن در، خریدن)

چند مصدر با پیشوند "ها":

هامارندین (نشان دادن)

هاداردین (سرپا گرفتن بچه برای ادرار کردن)

"د": این پیشوند معمولاً "شدت عملکرد معنی اصلی فعل را بیشتر و یا تکمیل می‌کند". به مثال‌های زیر دقت کنید: بیچندین (بیچاندن به معنای کلی) --- دپیچندین (کاملاً پوشاندن، مثلاً پوشاندن کامل با پتو و لباس یا در یک پارچه) هارتین/هاریندین (جارو کردن) --- دریندین (خانه‌تکانی کردن، خانه را کاملاً جارو و تمیز کردن) اگر د پیش از بن فعل‌هایی بیاید که واج اولشان مصوت باشد، به صورت "در" می‌آید (جهت سادگی در تلفظ): درآوردین (درآوردن) -- درغستین = در + اغستین (آکندن، درآکندن)

چند مصدر با پیشوند "د":

درسین (بررسی کردن دقیق، موشکافی کردن)

درویتین (آویزان کردن، آویختن)

"ور": بیشتر اوقات با "بر" فارسی معادل است: وروندی (برانداختن)

"هُم": معادل "هم" فارسی است .
هُمْرِیْتِیْن (به هم ریختن) - هُمْ گِیْتِیْن (هم گرفتن و بسته نگه داشتن)

"پینه": تنها در "پینه‌اندین ← پیندین (چیزی را در جایی گذاشتن، قرار دادن؛ "پینه" هم‌ریشه و همان "پایین" فارسی است و در نتیجه کل مصدر لفظاً معادل "پایین نهادن، در جایی قراردادن" است. با اینکه می‌توان این مصدر را به نوعی یک مصدر مرکب دانست، اما چون "پینه" به تنهایی به معنای "پایین" در سمنانی کاربردی ندارد و فقط در همین مصدر به این شکل می‌آید، آن را یک پیشوند فعلی می‌دانم.

